

HANA SEMANIC

EU-INTEGRÁCIÓ SZEPARÁCIÓ ÁLTAL

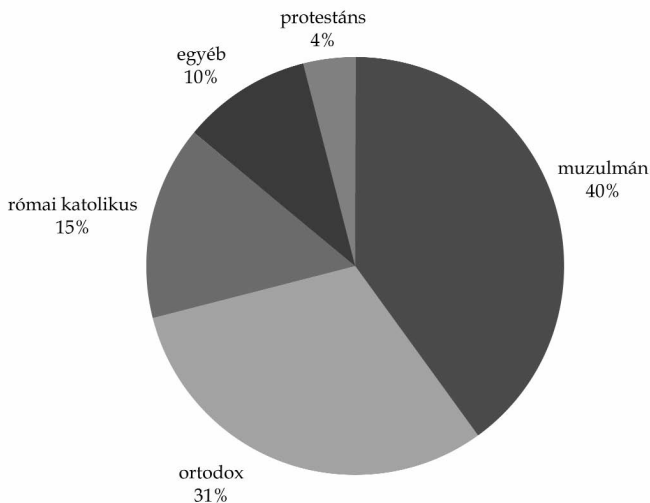
ETNIKAI CSOPORTOK INTÉZMÉNYESÍTÉSE BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN

Bosznia-Hercegovina (BiH) multietnikus társadalom, amely három fő etnikai csoportból – vagy, ahogy az ország alkotmánya kimondja, „államalkotó népből”¹ – és 17 elismert nemzeti kisebbségből áll.² Az „államalkotó népek” – az egyéni vállalás elvére alapozva – a bosnyákok (bosnyák muzulmánok), a horvátok (bosnyák katolikusok) és a szerbek (szerb ortodoxok). Ezeken kívül vannak további kisebb lélekszámú etnikai csoportok, amelyek közül a roma közösség a legnagyobb számú. A három fő etnikai csoporthoz sorolhatókon kívül van még egy úgynevezett „mások” csoportja³ is, ahová azok tartoznak, akik a fent említett államalkotó népek közül egyikkel sem kívánják azonosítani magukat. Ők a vegyes etnikai származásúak, azok, akik a többi etnikai csoporttal szemben nem szeretnék magukat egy bizonyos etnikai csoporttal azonosítani, valamint akik egyszerűen Bosznia-Hercegovina állampolgárként definiálják magukat. A „mások” kifejezés azonban problémás, mivel a kirekesztés gondolatát sugallja.

Az olyan alapjogok, mint például a felsőházba és a hármasközi elnökségi pozícióra (a három fő etnikumhoz tartozók közül választanak egy-egy elnököt, akik nyolchavonta váltják egymást a négyéves ciklusban) való jelölés joga az etnikai hovatartozás, nem pedig az állampolgárság alapján járnak. Ez tehát azt jelenti, hogy azok az állampolgárok, akik magukat sem bosnyákként, sem horvátként, sem szerbként nem azonosítják, valójában kizárják magukat a parlamenti és elnökségi pozíciókra való aspirálás lehetőségéből. Ez a korlátozás diszkriminatív és ellentmond az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Egyezmény 12. számú jegyzőkönyvének és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet 1990. évi koppenhágai dokumentum 7.3. számú cikkének.⁴ Ez a megállapodás valószínűleg elengedhetetlen volt az 1992–1995-ben zajlott háború befejezése szempontjából, ugyanakkor egy olyan társadalmat hozott létre a megállapodás utáni időszakban, amelyben az állampolgárok nem egyenlők, és hátrányos megkülönböztetés éri őket etnikai származásuk miatt.

Az alábbi ábra az ország etnikai megoszlását mutatja. Az „államalkotóként” meghatározott népek között a bosnyákok alkotják a túlnyomó többséget (40%), a szerbek aránya 33% körül van, míg a horvátok aránya eléri a 15%-ot. Az ország teljes lakosságának 10%-át teszik ki a „mások” csoportjába tartozók.

1. grafikon
Bosznia-Hercegovina vallási megoszlása⁵

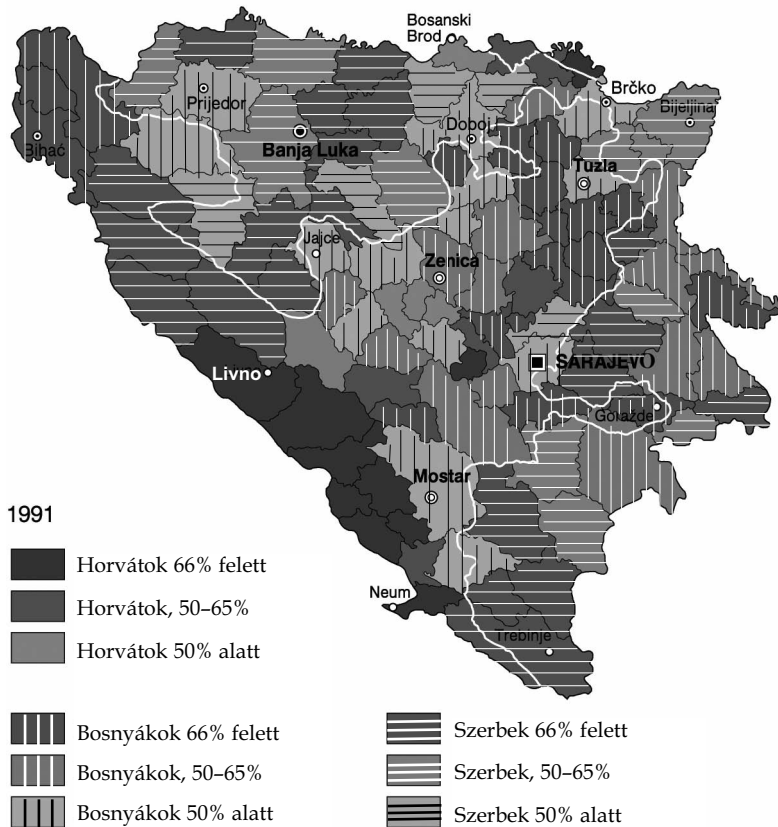
Az etnikai csoportok között létező intézményes megosztás arra utal, hogy kicsi az esélye annak, hogy kialakuljon a nemzeti kohézió és integráció állapota, noha a multikulturalizmus egyetlen államban is jelen lehetne. Bosznia-Hercegovinában az „etnikai csoport” kifejezés erős politikai tartalommal bír. Mindez az 1995. évi daytoni békeszerződés⁶ aláírására vezethető vissza, amikor ezt a – 51 126 négyzetméternyi területen mintegy 4 millió lakossal rendelkező viszonylag kicsi országot – két aszimmetrikus és teljes autonómiát élvező részre (entitásra), Bosznia-Hercegovinai Föderációra és Szerb Köztársaságra osztották. A Szerb Köztársaságban, ahonnan a bosnyákok és a horvátok az 1992. évi háború etnikai tisztogatása következtében javarészt eltűntek, a szerbek teszik ki 88%-os arányban az etnikai többséget. Ma a legtöbb bosnyák és horvát a Bosznia-Hercegovinai Föderációban él. A föderáció további 10 kantonra oszlik, amelyekben hol a bosnyákok, hol a horvátok vannak többségben. A daytoni békeszerződés 2000. március 8-i 2. számú melléklet V. cikkelyének értelmében létrejött továbbá a – jelenleg mindkét fő részhez tartozó – Brčko Körzet autonóm entitás mint semleges és önirányító közigazgatási egység.

Mindkét rész (entitás) rendelkezik önálló jogalkotói, végrehajtó és bírói funkciókkal, saját fővárossal, kormánnyal, elnökkel, parlamenttel stb. A daytoni békeszerződés mindemellett említést tesz az „államalkotóként meghatározott etnikai csoportok” koncepciójáról, amely tudatosan felosztja a bosz-

niai társadalmat olyan csoportokra, mint akiknek van beleszólásuk az ország irányításába, és olyan nemzeti kisebbségi csoportokra, akik látszólag nem rendelkeznek ezzel a lehetőséggel. Ez azt jelenti, hogy Bosznia-Hercegovina összes népe kisebbségnek tekinthető, mivel minden olyan esetben, amikor nem a saját etnikai hovatartozásuk a domináns tényező, mindannyian szembeesülnek a marginalizálódással.

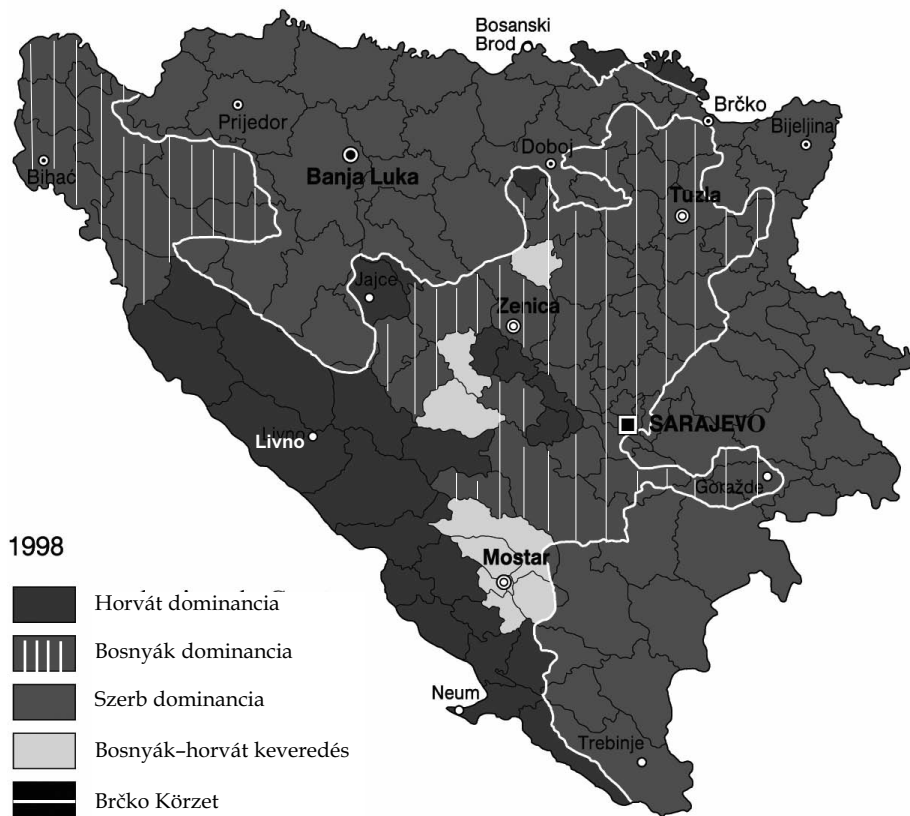
1/a-b. ábra⁷

a) Etnikai megoszlás 1991-ben, a háború előtt

Forrás: <<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>> (letöltve: 2011. 08. 23.).

b) Etnikai megoszlás 1998 előtt

Forrás: <<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>> (letöltve: 2011. 08. 23.).

Mai szemmel nézve a daytoni békeszerződés a szeparáció által hozta létre az integráció paradox politikai keretét. Valójában a daytoni békeszerződés aláírása után 16 évvel Bosznia-Hercegovina etnikailag még mindig megosztott, ahol egy politikailag, társadalmilag és gazdaságilag kellő mértékben integrált ország megalakulásának a jövőképe egyáltalán nem reményteli. A fenti térképeken is jól látható, hogy a daytoni békeszerződés csak bebetonozta a háború során megnyilvánuló etnikai megosztottságokat. A többetnikumú városok homogénekké váltak, mivel az ott lakók elköltöztek Bosznia-Hercegovina olyan részeire, ahol a saját etnikai kisebbségük a domináns,

ezzel mára etnikailag homogén országgá formálva ezt a hagyományosan etnikailag sokszínű országot.

A kérdés az, hogy mit lehet tenni az etnikai csoportok közötti megbékélés érdekében. Úgy tűnik, nem sokat. A nemzeti kisebbségek és kiszolgáltatott csoportok problémáit megcélzó szakpolitikák, illetve programok megalkotását leginkább az etnikai hovatartozásra vonatkozó megbízható adatok hiánya hátráltatja. Először és legfőképpen hiányoznak a naprakész adatok. Az utolsó népszámlálást 1991-ben tartották, amikor Bosznia-Hercegovina lakossága 4,37 millió volt.⁸ Az 1992–1995-ös háborús időszak következtében mintegy 100 ezer ember halt meg, a lakosság több mint fele (2,2 millió ember) lakóhelye elhagyására kényszerült, a szomszédos országokból pedig menekültek áramlottak az országba. Ma az ország lakosságát körülbelül 4 millióra becsülik.

További hátráltató tényezőket a politikai elit által felállított szellemi és pszichológiai akadályok alkotják.

A kérdéses bosnyák identitás: az „etnikai” szemben az „állampolgárral”

Bosznia-Hercegovinában az „államalkotóként meghatározott etnikai csoportokat” vizsgálva elkerülhetetlen az „állampolgári”, illetve „etnikai” hovatartozás kérdésének vizsgálata. Ez látszólag nemcsak az ország megosztó politikai rendszerének a fő mozgatóereje, hanem általában a lakossága is. Olyannyira, hogy kérdésessé válik a Bosznia-Hercegovina államhoz való hűség és a bosnyák identitás. A jelenlegi helyzetben az egyén kénytelen identitását a korábban említett három etnikai kategória egyikeként meghatározni. Ugyanakkor Boszniában a három fő etnikai csoporthoz tartozók gyakran nem tekintik az országot sajátjuknak. Sokan a két entitást (Bosznia-Hercegovinai Föderáció és Szerb Köztársaság) két külön államként említik, mivel mindkettő rendelkezik az összes állami intézménnyel és funkcióval.

Gyakran lehet azt hallani, hogy a horvátok és a szerbek számára az anyaország Bosznia-Hercegovinán kívül van, míg a bosnyákok számára Bosznia-Hercegovina az anyaország. Fennáll tehát a kérdés, hogy létezik-e bosnyák nemzet? Még maga az Alkotmány sem állít fel egy specifikus „bosznia-hercegovinai” kategóriát.

Nem mindig volt azonban ez így. Az 1992-ben kezdődött háborút megelőzően, a szocialista korszakban, a Bosznia-Hercegovinában élők többsége etnikai identitásától függetlenül bosnyáknak, vagyis a Bosznia-Hercegovina Köztársaság állampolgárának tartotta magát. Mára ez a kategória egy ellentétes irányú fordulatot vett.

A nemzetépítés folyamata megköveteli az államiság és együvé tartozás gondolatát, a közös múlt, jelen és jövő átélését. Bosznia-Hercegovina eseté-

ben a békés és előremutató közös jövő reményteli kialakulásához egyaránt szükséges a múlt eseményeire vonatkozó megegyezés és megbékélés, valamint a közös történelem és kölcsönös megbocsátás minden érintett fél részéről. A múlt továbbra sincs lezárva: a politikai vezetők még mindig nem jutottak egyezsre az 1992-es konfliktus kirobbanásához vezető kérdésekben, például a területi kérdésekben és a hatalommegosztás terén. Ma a tolerancia-küszöb alacsony, az etnikumok közötti gyűlöletet és bizonytalanság érzését továbbra is saját érdekei által vezérelve használja ki a politikai elit. A politikai vezetők – más etnikai csoportokkal való együttélés, együttlétezés és biztonságérzet lehetőségével kapcsolatos – negatív üzenetei tovább rontanak a helyzeten.

A bosnyák, a horvát és a szerb etnikai kisebbség politikai vezetői egy tekintetben azonosak: mindannyian hajlamosak az egyet nem értésre. A megegyezés, együttműködés és megbocsátás előmozdítása helyett, melyek a közös élet, a stabilitás, a bosznia-hercegovinai nemzetépítés, illetve a majdani EU-integráció lehetőségének elősegítői, a politikai vezetők a múltban tartják támogatóikat, és a történelemtől beszélnek (nemcsak a közelmúlt háborús eseményeiről, hanem olyan távoli történésekről is, mint például a Balkán törökök általi megszállása). A politikában és a médiában számon tartják a tömeggyilkosságok évszámait, és meghatározó a „mi vagyunk az áldozat”-szemlélet és a más csoportok „démonizálása”. Ily módon életre keltik az ellentétes vallási és etnikai csoportokba tartozókkal az élettér megosztásának évszázados félelmét és a régióra az elmúlt évszázadokban jellemző erőszakot.

Innen nézve nagyon is egyértelmű Milorad Dodiknak, a boszniai szerbek képviselőjének és a Szerb Köztársaság elnökének politikai üzenete: nincs közös élet, nincs együttműködés. Az ő politikai pártjának az elszakadás a célja. Vele szemben állnak a bosnyák politikusok, leginkább Haris Silajdzic, aki ragaszkodik a Szerb Köztársaság eltörléséhez, mivel az – ahogy ő fogalmaz – felelős a „népirtásért” és a Bosznia-Hercegovinában lezajlott háborúért. E politikai képviselők egymásnak ellentmondó nézetei nem mozdítják elő sem az együttműködés, sem a kompromisszum lehetőségét.

A boszniai horvátok egy harmadik entitás létrehozására vonatkozó követeléselei tovább bonyolítják a helyzetet és az ország politikusai között zajló – az ország jövőbeni területi elrendezésére vonatkozó – feszült hangulatú tárgyalásokat. Ezt jól illusztrálja az a tény, hogy a politikai blokkok között fennálló megoldhatatlan helyzet miatt Bosznia-Hercegovina a 2010. októberi választások óta nem tudta megalakítani központi kormányát. A bosnyákok az erőteljesebb centralizáció hívei, míg a horvátok és szerbek szélesebb autonómiát szeretnének.

Mindezek ismeretében az EU részéről a nem-együttműködőnek bizonyuló politikussal szemben kilátásba helyezett szankciók látszólag jelentéktelen

hatással bírnak. Ugyanakkor továbbra is fennáll a mesterségesen kreált etnikai és politikai krízis, miközben a politikai képviselők a társadalmi jólét, a munkanélküliség és a gazdasági fejlődés hiányának kérdését javarészt elhanyagolják. A 2010. októberi választások némi reményt keltettek arra nézve, hogy megváltozhat Bosznia-Hercegovina népeinek egymásról alkotott képe. Noha megjelent néhány mérsékelt szavazó is, a demokratikus Bosznia-Hercegovinában továbbra is az igen alacsony részvételi arány és a nacionalista pártok győzelme a jellemző.

Ma, másfél évtizeddel a háború után az együttműködést – a megbékélésről nem is beszélve – meg sem említik a boszniai politikusok. Ennek a háború által szétszakított országnak azonban nemcsak konfliktusokkal teli, hanem együttélésről szóló történelme is van. Az együttélés elérése érdekében, ha egy teljes megbékélési stratégia nem is lehetséges, de a politikai vezetők részéről legalábbis szükséges a gyűlöletbeszéd és a gyűlöletre való buzdítás kerülése. A megbékélés és a nemzetépítés nem valósítható meg e folyamatok aktív politikai támogatásával.

Az EU-integráció akadályai

Fenti sorokból kiderült, hogy Bosznia-Hercegovina sok olyan problémával szembesül, melyek – noha a belpolitikát nem befolyásolják – az EU integrációs folyamatának útjában állnak. Ennek ellenére az EU-tagállamok kifejezték politikai elkötelezettségüket Bosznia-Hercegovina EU-tagságára vonatkozóan. Egyelőre ennek a támogatásnak kézzelfogható eredménye a vízumliberalizálási folyamat, illetve az előcsatlakozási segélyek megnyitása. Ugyanakkor a Gallup Balkán Monitor 2009. évi felmérése szerint a bosnyákok, etnikai hovatartozásuktól függetlenül, pesszimisták és nem remélik, hogy az ország 2020 előtt csatlakozni fog az EU-hoz. Sőt, minden hatodik (16%) bosznia-hercegovinai attól tart, hogy országuk sosem fog az EU-hoz csatlakozni. Ugyanebből a felmérésből kiderül, hogy Bosznia-Hercegovina etnikai és politikai sokszínűsége erősen megjelenik a lakosság EU-hoz való hozzáállásában. A bosnyákok 65 és a horvátok 50%-a volt meggyőződve arról, hogy az EU-csatlakozás jó dolog lenne, szemben a szerbek 34%-os arányával.⁹ Ennek a hozzáállásnak a magyarázatához két fő tényező említhető:

Elsőként a jelenlegi politikai helyzet és a politikai akarat hiánya akadályozza a brüsszeli folyamatot. Bosznia-Hercegovina vezetői rendszerint elmulasztják, hogy az összes boszniai érdekében lépjenek, hiszen a prioritást a nacionalizmusra, a személyes érdekeikre, nem pedig az állampolgárok jólétének kérdésére helyezik. Ráadásul, a jelenlegi gazdasági helyzet által is erősítve, nő a munkanélküliség és az agyelszívás.

Másodsorban: nagyszámban élnek az országban a reformfolyamatokban résztvevő nemzetközi szervezetek képviselői.¹⁰ Az ő jelenlétük kimondottan hátrányt jelent, és nem garantálja a lényegesen jobb eredményeket. Ursula C. Schroeder szerint a számos nemzetközi szereplő jelenléte a küldöttségek és a személyzet kapcsán átfedésekhez vezet, ami a területen működő különböző EU-szereplők közötti negatív interakciót eredményezi.¹¹ A kérdés az, hogy vajon mi fog történni akkor, ha a nemzetközi közösség szerepe csökkenni kezd, és a külföldi szereplők munkájának befejezése érdekében vállalt együttműködés felelőssége a helyi hatóságokra marad. A hiányzó politikai akarat és a fontos ügyek tekintetében nem létező hazai konszenzus ismeretében megfogalmazódik a kérdés, hogy ez vajon valaha megvalósulhat-e. Kétségtelen, hogy az elmúlt években a nemzetközi közösség támogatásával Bosznia-Hercegovinában sok reformot hajtottak végre. Ugyanakkor aktív hazai politikai részvétel hiányában az etnikai csoportok intézményesített különállása csak tovább fog erősödni. A daytoni békeszerződés időszakában kezdődő és a Brüsszelig vezető korszakra jellemző nemzetközi politika ismeretében megfogalmazódik a kérdés, hogy a folyamatos nemzetközi jelenlét mennyiben támogatja a viszonylag fiatal és független Bosznia-Hercegovina fejlődését. Ráadásul ez a jelenlét megfosztja a hazai politikusokat, illetve az eltérő szintű kormányzati struktúrákat és politikai pártokat attól, hogy eleget tudjanak tenni a korábban a nemzetközi közösség által végrehajtott reformoknak és módosításokra vonatkozó igényeknek. Olyan rugalmas és kreatív politikusok nélkül, akik hajlandók a kompromisszumra és hajlandóak a hangsúlyt az egyes etnikai csoportok érdekei helyett az ország közös érdekeire áthelyezni, az előrelépés nem lehetséges. Sőt mindhárom etnikai csoport pesszimista marad uniós jövőjét illetően.

Konklúzió

Mindezek fényében megfogalmazódik bennünk a kérdés: hogyan, sőt egyáltalán lehetséges-e az előrelépés? Nyilvánvalóan mérhető fejlődés történt számos területen, megerősítve a három „államalkotó nép” együttműködését, feltéve, hogy a két entitásnak (Bosznia-Hercegovinai Föderáció és Szerb Köztársaság) közös érdekében áll. Először is a vízumliberalizáció reformja; másodsorban az állami szintű titkosszolgálat létrehozása; harmadsorban az egységes hadsereg; negyedszer az egységesített határ- és vámhatóság felállítása. Ugyanakkor a továbblépéshez szükséges a Bosznia-Hercegovinában végbement alábbi kedvező fejleményekre építeni:

A politikai, társadalmi és gazdasági helyzetet teljességében ismerő új és progresszív generációkra való építés: történelmi és földrajzi ismeretek birtokában nyitottabbnak kellene lenniük az országot megosztó etnikai kérdések-

kel szemben. Az egyenlő bánásmód elve alapján és a kölcsönös együttműködés, illetve Bosznia-Hercegovina európai jövőjének szellemében bátorítaniuk kellene a megbékélés és rendezés folyamatát is.

Olyan politikai vezetőkre van szükség, akik nemcsak saját etnikai csoportjukkal vagy az általuk lakott területtrésszel, hanem a teljes országgal azonosítják magukat. Továbbá az állampolgároknak a vezetőket az országot a helyes irányba mozgatni tudó képességük alapján, nem pedig etnikai hovatartozásuk szerint kellene megválasztaniuk

A dolgok előrehaladása érdekében szükséges megérteni a regionális együttműködés és kollektív akarat fontosságát. A regionális együttműködés fejlesztése szempontjából alapvető fontosságú a pusztán deklaratív diplomácia és a konkrétum hiányának kerülése. Szükség lenne hatékonyabb koordinációra az országban jelenlévő nagyszámú nemzetközi szereplő között, akiket rendszeresen támogatnak és finanszíroznak különböző, időnként egymással versengő regionális és nemzetközi szervezetek. A kommunikáció hiányában azonban jellemzően felmorzsolódnak a források és kialakulnak a párhuzamos tevékenységek.

Elengedhetetlen a minden etnikai csoportot magában foglaló tevékenységek összehangolása és előtérbe helyezése. Bosznia-Hercegovina EU-s integrációját kellene előtérbe helyezni. Az EU-integráció felé vezető aktív politika új lendületet adna az országnak. Éppen ezért a Bosznia-Hercegovinai Föderáció és a Szerb Köztársaság közös jövőbeni céljainak elérésére irányuló projektek végrehajtására van szükség.

(Fordította Tófalvi Zselyke)

Jegyzetek

- ¹ Office of the High Representative: Constituent Peoples' Decision of the BiH Constitutional Court (Bosznia-Hercegovina alkotmányos bíróságának az államalkotó népekre vonatkozó határozata), elérhető: <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/default.asp?content_id=5853> (letöltve: 2011. 08. 23.).
- ² Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) Mission in BiH: National Minorities (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) Bosznia-Hercegovinai missziója: Nemzeti kisebbségek), elérhető: <<http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=53&lang=EN>> (letöltve: 2011. 08. 23.).
- ³ Bosznia-Hercegovina alkotmányának preambuluma, <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372> (letöltve: 2011. 08. 23.).

- ⁴ L. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) Mission in BiH: *Bosnia and Herzegovina General Election 1 October 2006, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (Bosznia-Hercegovina általános választások 2006. október 1. EBESZ/ODIHR Választási megfigyelői misszió jelentése), <<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/23945>> (letöltve: 2011. 08. 25.).
- ⁵ The Financial Times World Desk Reference: *Religious persuasion*, 2004, <<http://dev.prenhall.com/divisions/hss/worldreference/BA/people.html>> (letöltve: 2011. 08. 25.).
- ⁶ Daytoni békeszerződés, daytoni megállapodás, párizsi jegyzőkönyv vagy a dayton-párizsi megállapodás a Bosznia-Hercegovinai békeegyezmény általános kerete, amit 1995. november 21-én kezdeményeztek Daytonban (Ohio állam, USA) és 1995. december 14-én írtak alá Párizsban. A daytoni egyezmény békét teremtett az egymással harcoló három etnikai csoport között és létrehozta a Bosznia-Hercegovinai Köztársaságot. L.: SZEWCZYK, Bart M.J.: Occasional Paper: The EU in Bosnia and Herzegovina: powers, decisions and legitimacy, *European Union Institute for Security Studies*, 83 (2010), 23. p. További információ: The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina.
- ⁷ Főképviselet Hivatala, „térképek”, elérhető: <<http://www.ohr.int/ohr-info/maps/>> (letöltve: 2011. 08. 23.).
- ⁸ Bosznia-Hercegovina, Bosznia-Hercegovinai Föderáció, Szövetségi Statisztikai Hivatal, „Population of Bosnia and Herzegovina according to Censuses”, <<http://www.fzs.ba/Dem/Popis/PopisiPopule.htm>> (letöltve: 2011. 08. 23.).
- ⁹ Gallup Balkan Monitor: *Focus on: Perceptions of the EU in the Western Balkans*, 2009, <http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_EU_Perceptions.pdf> (letöltve: 2011. 08. 25.).
- ¹⁰ A teljesség igénye nélkül néhányat megemlítve: EUFOR – European Union Force (az Európai Unió által vezetett erők), EUPM – European Union Police Mission (az Európai Unió rendőri missziója), EUSR – European Union Special Representative in BiH (az Európai Unió bosznia-hercegovinai különleges képviselője), OHR – Office of the High Representative (a Főképviselet Hivatala), OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe (EBESZ), SFOR – Stabilization Force (Stabilizációs Erők) stb.
- ¹¹ SCHROEDER, Ursula C.: International Police Reform Efforts in South Eastern Europe, In: LAW, David M. (ed.): *Intergovernmental Organisations and Security Sector Reform*, DCAF LIT, Genf, 2007, 209–211. p.